

Український натюрморт

У статті висвітлено натюрморт як жанр образотворчого мистецтва. Розкрито історію становлення українського натюрморту. Показано, що він пройшов довгий шлях розвитку від символічного зображення на середньовічних іконах до сучасних композицій, які віддзеркалюють глибоку українську національну ідентичність та зв'язок з народними традиціями. Проаналізовано творчість відомих українських художників, які працювали в цьому жанрі.

Ключові слова: *українське образотворче мистецтво, живопис, натюрморт, композиція.*

Ukrainian Still Life

The article explores still life as a genre of visual art. It outlines the history of the development of Ukrainian still life, showing that it has undergone a long evolution—from symbolic depictions on medieval icons to modern compositions that reflect a deep Ukrainian national identity and connection to folk traditions. The work of prominent Ukrainian artists who contributed to this genre is analyzed.

Keywords: *Ukrainian visual art, painting, still life, composition.*

Постановка проблеми. В умовах сьогодення вивчення та популяризація українського образотворчого мистецтва є надзвичайно актуальною темою, оскільки московський загарбник на окупованих територіях знищує або присвоює надбання української культури. Зараз є важливим поширення цієї проблеми не тільки в нашому медійному просторі, а й за межами країни. Адже, це говорить

про нашу самоідентичність як нації та спростовує вороже ПСОО, спрямоване на закордонну аудиторію .

Важливою складовою частиною українського образотворчого мистецтва є натюрморт. Натюрморт (фр. *Nature morte* – дослівно – мертва природа) – жанр, у якому головними персонажами твору виступають неживі предмети (Туманов, 2010; с. 67). З цього жанру переважно починає кожен митець свою творчу діяльність, відточує свої навички, експериментує та шукає свій стиль. В Україні це жанр є віддзеркалення народної культури та традицій, соціальних і політичних змін, починаючи від ранніх витоків аж до сучасних проявів.

Мета статті – вивчити розвиток українського натюрморту, висвітлення важливих моментів та проаналізувати творчості митців, які працювали в цьому жанрі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток натюрморту в Україні сягає часів середньовіччя, коли головними формами художнього вираження були ікони та фрески. Однак у цих релігійних творах вже можемо побачити перші елементи натюрморту. Ці предмети зазвичай були символічними та мали більш духовний характер. Наприклад, квіти чи фрукти, які зображені на іконах, виконували не просто декоративну функцію, а несли певний символічний зміст.

Українське мистецтво розвивалося разом із європейським. Значний розквіт українського живопису і натюрморту як його жанру припадає на добу бароко. У цей період натюрморт часто з'являється у складі більших композицій. Яскравим прикладом такого поєднання є портрет Данила Єфремовича Єфремова (1675–1760) отамана війська Донського, де натюрморт доповнює та створює тогочасну атмосферу.

Варто згадати про фольклор та зображення Козака Мамає, які були більш поширені на лівобережжі України в XVII–XIX ст. Образ козака-бандуриста нащадки козаків малювали на стінах та дверях хат, на кахлях, посуді чи скринях. Картини супроводжувалися не просто речами, а сакральними предметами для українського народу. Часто митці зображали такі об'єкти:

кобзу – символ народної, співучої душі; дуб, що уособлює пам'ять предків та могутність; кінь, який є прикладом вірного друга і доблесті. Також спис, штоф та чарку як елементи натюрмрту були пов'язані з життям та смертю козака, відігравали важливу символічну роль у поховальному обряді та нагадували про швидкоплинність життя.

Період XVIII ст. був доволі складний для розвитку саме українського натюрмрту. Оскільки на наших теренах була досить складна ситуація зумовлена загарбницькою політикою російської імперії, котра намагалася придушити розвиток культури, зробивши її меншовартісною та нав'язати власну ментальність.

Ковтком свіжого повітря для українського мистецтва стала друга половина XIX ст. У той період з'явилися видатні художники, такі як Іван Сошенко, Микола Пимоненко, Іван Селезньов, Олександр Мурашко, Іван Труш та ін.. Усі ці митці формували своє бачення під впливом європейських академічних традицій та реалізму. У їхній творчості зростає інтерес до національної ідентичності та все частіше починає з'являтися натюрмрт як окрема композиція з предметів, що відображають елементи народного мистецтва та тогочасний побут. Ці твори популяризували українську культурну спадщину, створюючи опір примусово насаджений імперській ідеології меншовартості.

Особливо варто відзначити Олександра Мурашка. Хоч він відомий більше як портретист, проте в його творчості зустрічаються і натюрмрти саме з предметами етнічного характеру. Також елементами натюрмрту він доповнював свої портрети, створюючи більш цікаву композицію. Під час національно-визвольної боротьби О. Мурашко зробив важливий внесок в розбудову Української Академії образотворчого мистецтва з моменту її заснування у 1917 р. і особисто очолив одну з майстерень живопису. Він став наставником для наступного покоління українських художників, а його твори експонують у найвідоміших галереях та музеях країни.

Авангардизм, сюрреалізм, футуризм, супрематизм, експресіонізм, кубізм, модернізм, постмодернізм – це все про ХХ ст., яке стало «бумом» для розвитку безлічі нових художніх напрямків, в тому числі і для натюрморту (Гнатюк, 2016; с. 177). Через шалений розвиток технологій, погляди художників кардинально змінилися. Їхнє сприйняття світу, звичне для попередніх поколінь, втратило раціональність і гармонійність. Художники перестали зображати те, що вони бачать очима, а почали малювати так, як вони відчують цей світ під впливом нової епохи.

На початку ХХ ст. у жанрі натюрморту художники не боялися експериментувати з абстрактними формами, сміливими, контрастними кольорами та новаторськими, оригінальними композиціями. Такі художники, як Казимир Малевич та Олександр Богомазов, розширили межі натюрморту і включили до нього елементи супрематизму, кубізму та футуризму. Художниці Соня Делоне та Олександра Естер додавали до своїх творів яскравих барв та створювати незвичні композиції. А Катериною Білокур та її декоративними стилізованими натюрмортами захоплювався П. Пікассо.

Серед інших художників варто виділити Казимира Малевича, який ввійшов у історію образотворчого мистецтва як засновник супрематизму. Проте перш ніж дійти до знаменитої картини «Чорний квадрат», він перепробував безліч стилів і жанрів живопису. В його творчості часто можна побачити саме натюрморт, які відрізняють характерними спрощеними формами, яскравими, контрастними кольорами та площинною передачею об'єму. Незважаючи на його польське коріння, місце народження (м. Київ), викладацьку та публіцистичну діяльність в Україні – всі його заслуги Росія як країна агресор присвоїла собі. У нього було бажання жити та працювати на території України, підтвердженням цього є його переїзд до Києва у 1927 р., викладання у Київському художньому інституті та публікація у харківському журналі «Нова генерація». Але через утиски та репресії української інтелігенції збоку тоталітарного режиму під час червоного терору митець був змушений відмовитися від життя та роботи на Батьківщині.

Говорячи про натюрморт, неможливо оминати творчість народної художниці з Київщини Катерини Білокур. Всі ми зі школи пам'ятаємо на сторінках підручника української літератури, її картину «Богданівські яблука», яка була використана ілюстрацією до твору Василя Сухомлинського «Восени пахне яблуками». Часто на її натюрмортах ми можемо побачити поєднання овочів, фруктів та квітів, котрі досягають та квітнуть у різні періоди року. У своїй уяві вона самостійно створювала дисонансі композиції, що говорить про її модерністські погляди та вираження власного бачення світу. Також варто згадати її знамениту роботу «Цар колос», яка мала трагічний підтекст про голодний 1947 р. Ця картина виставлялася в Луврі, де загадково зникла. Пізніше художниця знову відтворила картину, проте вважала її не такою вдалою. Нав'язаний образ соціалістичним режимом сільської наївної мисткині унеможлиблював сприйняття її робіт на високому рівні. За свою працю вона майже нічого не отримувала і через це все життя прожила в бідності. Попри те, що її творчість вважають наивною, майстерність К. Білокур не поступається митцям академічного рівня.

З приходом на терени України більшовицької окупаційної влади у 1922 р. вся інтелігенція була репресована або силою змушена, під страхом смерті працювати на систему. Проте у другій половині 50-х рр. XX ст., після послаблення комуністичного тоталітарного режиму, що було зумовлено смертю кривавого диктатора і так званою хрущовською «відлигою», з'явилося нове покоління митців – шістдесятники. Представникам цього руху була характерна інтелектуальна критика влади та засудження її дій, яку вони виражали у своїй творчості. Вони намагалися відродити українську національну свідомість висвітлюючи трагічні події спричинені соціалістичним режимом. Через їхню активну позицію, яка загрожувала оприлюдненню жахливих злочинів совєтської влади, ними зацікавилися каральні структури, які вдалися до залякувань та фізичної розправи. Неможливо оминати трагічну долю художниці Алли Горської, котра була безжально вбита в будинку свого

старенького свекра. Таких випадків ставало дедалі більше. Їх настільки ретельно приховували, що ми і досі не знаємо всієї правди.

Повертаючись до натюрморту, можна згадати багатьох митців, адже майже у кожного з них в доробку є твори цього жанру. В одеського художника Валентина Хруща можна побачити цікаву серію натюрмортів з рибою та морськими мушлями, так він проявляв свою любов до моря. Також, варто згадати художницю родом з мальовничого Закарпаття – Єлизавету Кремницьку. У її творчості можна часто побачити доволі яскраві роботи, зокрема і натюрморти. Вона фантастично працювала кольором та зачаровувала цікавим співвідношеннями. Є. Кремницьку довгий час не визнавали, оскільки її творчість не відповідала тодішній політиці радянського соцреалізму. Вона подавала документи на вступ до Національної спілки художників, проте прийняли її лише через 10 років. Попри всі складнощі вона залишила нам у спадок велику кількість надзвичайних робіт.

Помітний вклад у розвиток українського натюрморту вніс Сергій Федорович Шишко, котрий є лауреатом Державної премії України імені Т. Шевченка. У його натюрмортах можна побачити свіжо зірвані плоди, керамічні вироби, речі побутового вжитку, барвисті квіти та ін. Також він був учнем відомого українського художника Федора Кричевського, вплив якого можна прослідкувати у його творчості. Сьогодні його роботи зберігаються у багатьох музеях України та приватних колекціях.

З розпадом Радянського Союзу в Україні розпочалося відродження національних традицій. Митці звільнилися від обмежень соціалістичного режиму й отримали змогу вільно працювати, не бачись виражати свої думки. Відновився інтерес до національних традицій, багато художників звернулися до натюрморту як до можливості популяризації української культури. Проте, комуністична пропаганда, не зникла безслідно. Сотворене ними сприйняття української культури, її традицій, вбрання та інших національних атрибутів, яке ми змалку бачили в школі та на телебаченні, почало сприйматися як справжнє. Український народ змусили повірити у власну меншовартість та примітивність

національних традицій, що обмежувалося «салом та горілкою» (навіть зараз, часто можна зустріти такі «українські» натюрморти).

У пострадянський період українські митці також зазнали впливу світових тенденцій і рухів. Натюрморт став засобом особистого вираження та експериментування. Варто згадати подружжя Марину Скургаєву та Олега Тістола, які в своєму портфоліо мають не один натюрморт. У середині 90-х рр. Скургаєва створила серію робіт «Столи», у якій вона показала зіткнення двох реальностей. Її чоловік на початку двохтисячних років створив ряд натюрмортів, де зобразив звичайні страви, які ми часто готуємо чи їмо. У їх роботах відчувається простота та водночас усім знайома атмосфера побуту, проте у яскравих, незвичних кольорах (Зіневич, 2018; с. 133). Також варто згадати про художницю Марину Соченко, яка має у своєму доробку багато натюрмортів, в яких можна побачити українську кераміку, вишиті рушники та рослини, які нам знайомі з дитинства – чорнобривці, калину, кульбаби, айстри, ромашки та ін..

У ХХІ ст. натюрморт в Україні залишається яскравим та динамічним жанром. Сучасні художники продовжують досліджувати нові напрями та інновації, виходячи за межі класичного натюрмарту. Вони трансформують автентичні, традиційні елементи орієнтуючись на сучасного споживача.

Дніпровська художниця-акварелістка, Саміра Янушкова малює надзвичайні, легкі та водночас дуже реалістичні картини. Серед її робіт часто можна зустріти натюрморти з овочами, фруктами та керамікою, серед яких виділяється картина «Макітри». На ній вона зобразила великі розписані, колоритні макітри на сіні, одна з яких наповнена стиглими яблуками. В її доробку є безліч інших натюрмортів, проте саме цей передає традиційний колорит Полтавщини, а саме с. Опішня та його багату гончарну історію. Твори художниці подорожують по всьому світі та є у власності багатьох поціновувачів українського мистецтва (Шевченко, 2022).

Узимку 2024 р. у Львові відбулася яскрава виставка «Трійця», художниці Наталії Павлюк. На ній були представлені натюрморти з традиційним

гуцульським свічником-трійцею. Її роботи надзвичайно барвисті та показують всю красу народних промислів Гуцульщини. Художниця вдало поєднує контрастні кольори та створює оригінальну композицію, чим приваблює глядача (Цицак, 2024).

Як бачимо, натюрморт в Україні залишається актуальним та продовжує активно розвивається, підлаштовуючись під сучасні реалії. Зображуючи традиційні предмети народного вжитку, художники відроджують національну ідентичність та популяризують українську культуру за межами країни.

Висновки. Отже, узагальнюючи вищевикладений матеріал, ми можемо впевнено сказати, що натюрморт є невід’ємною частиною історії образотворчого мистецтва України.

Український натюрморт пройшов довгий шлях від символічного зображення на середньовічних іконах до сучасних цікавих і незвичних композицій. Його розвиток віддзеркалював загальноєвропейські художні течії, зберігаючи при цьому глибоку національну ідентичність та зв’язок з традиціями. Незважаючи на історичні труднощі та примусову політичну ідеологізацію, українські митці змогли не лише зберегти, а й розвинути жанр натюрморту, перетворюючи його на засіб самовираження та популяризації культурної спадщини. Цей діапазон від класичних композицій до авангардних експериментів свідчить про динамічність і багатогранність українського мистецтва, яке продовжує жити і розвиватися в сучасних реаліях.

Список використаної літератури

1. Туманов, І. М. (2010). Рисунок, живопис, скульптура: навч. посібник. Львів: Аверс, 496с.
2. Зіневич, В. М. (2018). Сучасний український натюрморт: пошуки нової предметності. *Соціально-гуманітарний вісник*. Вип. 20–21. С. 133–134.
3. Гнатюк, М. В. (2016). Образотворче і декоративно-прикладне мистецтво: навч.-метод. посіб. Ч. 1. ІваноФранківськ : ЯРИНА, 196 с. : іл.

4. Шевченко, О. Саміра Янушкова: натхнення в акварелі. *Дніпро культура*.

URL:[https://www.dnipro.lib.dp.ua/Samira_Yanushkova_natkhennyya_v_akvareli&l";/a>](https://www.dnipro.lib.dp.ua/Samira_Yanushkova_natkhennyya_v_akvareli&l) (дата звернення: 21.01.2025)

5. Цицак, І. Кольоротерапія: до 5 січня у Львові триває виставка «Трійця» художниці Наталії Павлюк. *Львівська Пошта*.

URL:<https://www.lvivpost.net/peole/koloroterapiya-do-5-sichnya-u-lvovi-tryvaye-vystavka-trijtsya-hudozhnytsi-nataliyi-pavlyuk/> (дата звернення: 24.01.2025)